

คติความเชื่อเรื่องพระศรีอาริย์เมตไตยในสังคมเขมร

The Belief in Maitreya in Cambodian Society

ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม*

Chanchai Khongphianthum

บทคัดย่อ

พระศรีอาริย์เมตไตย เป็นพระโพธิสัตว์ที่ได้รับความเคารพนับถืออย่างแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรเขมรโบราณ คือ สมัยก่อนเมืองพระนครและสมัยเมืองพระนครแล้ว ดังปรากฏหลักฐานเป็นจารึกและประติมากรรม คติความเชื่อเรื่องพระศรีอาริย์เมตไตยในยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เห็นได้จากการปรากฏของพระศรีอาริย์เมตไตยร่วมกับพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์อื่น ๆ เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ต่อมาในสมัยหลังพระนคร คติความเชื่อเรื่องพระศรีอาริย์เมตไตยได้เปลี่ยนไปโดยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท จารึกเขมรในสมัยหลังเมืองพระนครนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างพระยาจักรพรรดิราชและพระศรีอาริย์เมตไตย ดังปรากฏข้อความคำอธิษฐานของผู้สร้างจารึกว่า ขอให้ได้ไปเกิดเป็นพระยาจักรพรรดิราช และขอให้ได้พบกับพระศรีอาริย์เมตไตยในอนาคต ซึ่งที่มาของแนวคิดดังกล่าว น่าจะมาจากพระสูตรของฝ่ายเถรวาท คือ จักกะวัตติสูตระ ที่มุนิกาย ปาฎิกวรรค ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เมื่อประเทศกัมพูชาเกิดความวุ่นวาย

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำหลักสูตรวิชาภาษาและวัฒนธรรมภูมิภาคลุ่มน้ำโขง สาขาภาษาและวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ถูกกดขี่ข่มเหงจากสยามและฝรั่งเศส ทำให้แนวคิดเรื่องพระศรีอาริยมตไธยและพระยาจักรพรรดิราชถูกหยิบยกมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง โดยเผยแพร่ในรูปของ “วรรณกรรมทำนาย” เนื้อหาของวรรณกรรมกล่าวถึงผู้ที่จะมาช่วยปลดปล่อยชาวเขมรให้รอดพ้นจากทุกข์ที่เรียกว่า พระบาทธรรมิก ซึ่งเป็นการผนวกรวมพระยาจักรพรรดิราชและพระศรีอาริยมตไธยไว้เป็นบุคคลเดียวกัน และเรียกการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคนั้นว่า “กบฏผู้มีบุญ” ในปัจจุบันคติความเชื่อเรื่องพระศรีอาริยมตไธยยังคงดำรงอยู่ในสังคมเขมร ผ่านประเพณี เทศน์มหาชาติ งานประติมากรรม และจิตรกรรมฝาผนัง

คำสำคัญ : คติความเชื่อเรื่องพระศรีอาริยมตไธย กบฏผู้มีบุญในเขมร

Abstract

Maitreya is the Bodhisattva who has been widely venerated since the time of ancient Cambodia, that is, since the Pre-Angkor Period and the Angkorian Period, as evident in inscriptions and sculptures. The belief in Maitreya during this era was influenced by Mahayana Buddhism as evident in the appearance of Maitreya together with the Lord Buddha and other Bodhisattvas, such as the Avalokitesvara Bodhisattva. Then, during the Post-Angkor Period, there came a change in the belief in Maitreya due to influence from Theravada Buddhism. Post-Angkor Cambodian inscriptions exhibit the connection between Phraya Chakapadiraaj and Maitreya as seen in the sculptors' statement in the form of a prayer to be born as Phraya Chakapadiraaj and meet Maitreya in the future. The origin of this concept is potentially a sutra of the Theravada – the Chakkawatti Sutta in Pali Canon. Subsequently, during the 19th Century A.D. when Cambodia was in

turmoil, being oppressed by Siam and France, the concept of Maitreya and Phraya Chakapadiraaj was used as a political device, being spread in the form of “prophetic literature”. The messages concerned the one who will come to deliver the Cambodians from tribulation, called Phrabat Thammik, which is a combination of Phraya Chakapadiraaj and Maitreya, and the political movement during that era is called the mutiny of the “rebel with merit”. Presently, the belief in Maitreya still remains in Cambodian society through the Great Birth Sermon tradition, sculptures and murals.

Keywords : belief in Maitreya, *Phee-Bun* Rebels in Cambodia

๑. อารัมภกถา : สายธารแห่งศรัทธา ที่มาของอารยไมตรีคติ

พระศรีอารยเมตไตรย คือ อนาคตพระพุทธเจ้าและเป็นพระโพธิสัตว์เพียงพระองค์เดียว ที่ได้รับความเคารพนับถือจากพุทธศาสนิกชนทั้งทางฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน พระนามนี้มาจากรากศัพท์ในภาษาสันสกฤตว่า “ไมตรี” (Maitri) หรือ “เมตตา” (Mettā) ในภาษาบาลี มีความหมายว่า ผู้ทรงไว้ซึ่งความเมตตากรุณา (Ven. Piyasilo 1989 : 114)

เรื่องราวเกี่ยวกับพระศรีอารียที่เก่าแก่ที่สุดทางพระพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นตปิฎก ที่มคทาย ปาฏิภวรรค ในจักรวัตติสูตร (จีรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ๒๕๔๔ : ๑๕) เนื้อหาของพระสูตรกล่าวว่า พระเจ้าทัฬหะมี ทรงเป็นพระยาจักรพรรดิราช ทรงมีรัตนคู่พระบารมีอยู่ ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ข้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว ต่อมาจักรแก้วได้อันตรธานไป พระเจ้าทัฬหะมีจึงเสด็จออกผนวชเป็นฤๅษี ต่อมาพระราชาบุตรองค์โตได้เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบิดา ทรงตรัสถามถึงหลักธรรมของนักปกครองและทรงปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น ในไม่ช้าจักรแก้วก็ลอยกลับคืนมา

พระเจ้าจักรพรรดิราชทรงปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าวมาทุกรัชกาล นับเนื่องมาจนถึงลำดับที่ ๗ พระเจ้าจักรพรรดิราชพระองค์นี้ทรงเต็มไปด้วยมัจฉริยะ ไม่โปรดการบริจาดทาน ทำให้ผู้คนอดอยากยากไร้ นำมาซึ่งอาชญากรรมฉกชิงปล้นฆ่า เมื่อศีลธรรมเสื่อมทราวมลง อายุขัยของมนุษย์ก็เสื่อมถอยลงเรื่อย ๆ ด้วยเช่นกัน จากที่เคยมีอายุยาวนานถึง ๘๐,๐๐๐ ปีจึงค่อย ๆ ลดลงจนเหลือเพียงแค่ ๑๐ ปีเท่านั้น พอมนุษย์อายุได้ ๕ ปีก็จะแต่งงานกัน จนเข้าสู่ยุคที่เรียกว่า “มิดล์ยูนิ” ผู้คนต่างลุกขึ้นมาเข่นฆ่ากันอย่างบ้าคลั่งนานถึง ๗ วัน ส่วนผู้ที่มีศีลธรรมก็จะหลบหลีกหนีเข้าป่าไป

หลังจาก ๗ วันผ่านไปแล้ว พวกที่หลบซ่อนตัวอยู่ในป่าจะกลับเข้ามาสู่เมือง และเริ่มต้นสมทาทาศิล ปฏิบัติธรรม เป็นเหตุให้อายุของมนุษย์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จาก ๑๐ ปีมาเป็น ๒๐ ปี จนกระทั่งมนุษย์มีอายุได้ ๘๐,๐๐๐ ปี เมื่อนั้นพระศรีอาริยเมตไตรย ผู้เป็นพระพุทธรูปองค์สุดท้ายแห่งภวัตรภพนี้ก็จะทรงอุบัติขึ้น ในยุคนั้นเมืองพาราณสีจะเปลี่ยนชื่อเป็น “นครเกตุมดี” มีพระยาจักรพรรดิราชทรงพระนามว่า พระเจ้าสังขะเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองในยุคนั้นเต็มไปด้วยความสุขสมบูรณ์สุดที่จะพรรณนา ต่อมาพระยาจักรพรรดิราชสังขะทรงสละราชสมบัติเสด็จออกผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้านามว่า พระศรีอาริยเมตไตรย และทรงบรรลุอมฤตธรรมในที่สุด (พระสูตรและอรรถกถาแปล ทิมนิกาย ปาฏิกวรรค. เล่มที่ ๓. ภาคที่ ๑ ๒๕๓๖ : ๑๒๓)

ในทางมหายานถือว่า พระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรยทรงเป็นนิรมานกาย (พระพุทธรูปเจ้าในภาคมนุษย์) ของพระพุทธรูปเจ้าอมชสิทธิ (Amogha-siddhi Buddha - ปุคองแสงจีวสุก) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเจ้าในกลุ่มเบญจพุทธะ ทรงสถิตอยู่ ณ ปุณทริกโลกธาตุ ซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือของวัชรมนฑล ตามคัมภีร์ของนิกายวัชรยาน (วิศวกัทร ๒๕๔๙ : ๘๔) นอกจากนี้ยังเชื่อกันว่า พระศรีอาริยเมตไตรยโพธิสัตว์เป็นผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา นิกายโยคจารอีกด้วย นิกายนี้ถือกำเนิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙ ในประเทศอินเดีย มีแนวคิดสำคัญ คือ “จิตเท่านั้นที่เป็นจริง วัตถุภายนอกล้วนเป็นมายา” มีอาจารย์สำคัญชื่อ “อสังคะ” ซึ่งเชื่อกันว่า ท่านเป็นผู้ศึกษาศาสตร์ทั้งห้า ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของโยคจารมาจากพระศรีอาริยเมตไตรย ณ เมืองอโยธยา นิกายโยคจารเป็นที่นิยมแพร่หลายมากในอินเดีย โดยมีศูนย์กลางการเรียนการสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยนาลันทา แม้แต่พระภิกษุชาวจีนนามว่า ชวน ฉ่าง หรือ “พระถังซำจั๋ง” ก็ได้เคยมาศึกษาพระพุทธศาสนา นิกายนี้ (ทวิวิธน์ ปุณทริกวิวิธน์ ๒๕๒๖ : ๘๙-๙๐) นอกจากนี้พระพุทธศาสนาฝ่าย

๓๖ ขาญชัย คงเพียรธรรม

มหายาน ยังมีการพยากรณ์เรื่องพระศรีอารียเมตไตรยอยู่ในพระสูตรที่มีชื่อว่า “อารยไมตรียุทธาภรณ์” ซึ่งจิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ได้แปลมาเป็นภาษาไทย เนื้อหาของคัมภีร์นี้กล่าวถึงเรื่องราวของพระศรีอารียเมตไตรย ตั้งแต่ประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตจนกระทั่งลงมาอุบัติในโลกมนุษย์ชาติกำเนิด การบรรลุนิพพาน โลกในยุคพระศรีอารียที่เพียบพร้อมไปด้วยความสุขสมบูรณ์ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งเป็นผลมาจากบารมีที่พระองค์ได้เคยทรงบำเพ็ญมาแล้วในอดีตชาติ

คติความเชื่อเรื่องพระศรีอารียเมตไตรยแพร่หลายเข้าไปในดินแดนต่าง ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท เช่น พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เป็นต้น และดินแดนต่าง ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น จีน เกาหลี ญี่ปุ่น เวียดนาม เป็นต้น หลักฐานสำคัญประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยความเชื่อความศรัทธา คือ ประติมากรรมรูปเคารพ ภาพจิตรกรรม และวรรณกรรมที่ยังคงเหลืออยู่มาจนถึงปัจจุบันนี้

๒. “อารยไมตรિકติ” ในสังคมเขมร

บทความนี้มุ่งศึกษาคติความเชื่อเรื่อง พระศรีอารียเมตไตรย ในสังคมเขมร โดยศึกษาจากหลักฐานที่เป็นงานประติมากรรม งานจิตรกรรม และงานวรรณกรรม รวมทั้งอิทธิพลของความเชื่อดังกล่าวที่ส่งผลต่อสังคมเขมร

๒.๑ ประติมากรรมรูปพระศรีอารียเมตไตรย

ในดินแดนที่เคยเป็นอาณาจักรเขมรโบราณ มีการค้นพบประติมากรรมรูปพระศรีอารียเมตไตรยซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก จากร่องรอยหลักฐานที่พบ คือ กลุ่มประติมากรรมสลักรูปแบบประโคนชัย ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น พบที่บ้านฝ้าย ตำบลไทยสามัคคี อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ จากปราสาทเขมรสมัยเมืองพระนครแห่งหนึ่งในอำเภوبرะโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ (อุไรศรี วรตะริน ๒๕๔๕ : ๑-๒๘) และที่ปราสาททอออกม บริเวณเมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา สันนิษฐานว่าประติมากรรมรูปพระศรีอารียเมตไตรยที่สร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรขอมโบราณนั้น น่าจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เพราะมักปรากฏร่วมกับประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งยอมรับนับถือกันในศาสนาพุทธนิกายมหายานเท่านั้น

(ทรงธรรม ปาณสกุล ๒๕๔๘ : ๑๖๑-๑๖๒)

ศาสนาพุทธนิกายมหายานนิยมสร้างรูปพระศรีอารียเมตไตรยไว้ในฐานะพระโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งเป็นบริวารของพระพุทธเจ้าศรีศากยมุนี เช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร วิธีสังเกตว่า รูปเคารพนั้นเป็นพระโพธิสัตว์องค์ใด คือ ให้พิจารณาบริเวณมวยพระเกศาที่อยู่ด้านหลัง กล่าวคือ ถ้ามีรูปเจดีย์เล็ก ๆ ปรากฏอยู่นั้นหมายถึงรูปเคารพของพระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรย แต่ถ้ามีรูปพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ ซึ่งหมายถึง พระยานิพุทธ อมิตาภะปรากฏอยู่ นั่นคือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

ประติมากรรมรูปพระศรีอารียเมตไตรยในทางพระพุทธศาสนานิกายมหายานมีทั้งรูปประทับและยืน ทรงถือดอกนาคบุษปะหรือนาคเกสร (ดอกจำปา) มักมีสองกร แต่บางครั้งทำเป็นสี่กร (โดยเฉพาะในอินเดียได้และเขมรโบราณ) โดยพระหัตถ์แสดงธรรมจักร มุทราและวรมุทรา (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ๒๕๕๕ : ๒๕๒)

ภาพที่ ๑ พระพุทธรูปทรงเครื่อง วัสดุไม้ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ พบที่วัดโพธิ์กนุง ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์เมืองพระตะบอง

ส่วนประติมากรรมรูปพระศรีอารียะที่สร้างขึ้นในสมัยหลังเมืองพระนคร นิยมทำเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ เนื่องจากพระองค์ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ไม่ใช่พระพุทธรูปเจ้าผู้ละกิเลส จึงทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ได้ ปัจจุบันพระพุทธรูปทรงเครื่องนี้พบได้ตามวัดวาอารามต่าง ๆ แต่จะประดิษฐานไว้ในตำแหน่งที่ต่ำกว่าพระพุทธรูป เพราะถือว่าพระศรีอารียเมตไตรยยังเป็นเพียงพระโพธิสัตว์ ยังไม่สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า นอกจากงานประติมากรรมแล้ว ยังพบคติความเชื่อเรื่องพระศรีอารียเมตไตรยปรากฏในงานจิตรกรรมด้วย

๒.๒ พระศรีอารียะที่ปรากฏในงานจิตรกรรม

ในงานจิตรกรรมฝาผนังของกัมพูชานั้น นิยมวาดภาพพระศรีอารียเมตไตรยปรากฏร่วมกับพระพุทธเจ้าอีก ๔ พระองค์ในภัทรกัปนี้ (ภัทรกัป หมายถึง กัปอันประเสริฐ) เนื่องจากมีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้มากถึง ๕ พระองค์) คือ พระพุทธเจ้าในอดีต ๓ พระองค์ ได้แก่ พระพุทธเจ้ากกุสันโธ พระพุทธเจ้าโกนาคมน์ พระพุทธเจ้ากัสสปะ พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน คือ พระพุทธเจ้าโคตม และพระพุทธเจ้าในอนาคต คือ พระศรีอารียเมตไตรย โดยจิตรกรมักวาดภาพสัตว์ประกอบด้วย เพื่อให้ทราบว่าเป็นพระพุทธเจ้าองค์ใด ซึ่งเรื่องนี้ผูกโยงเข้ากับตำนานเรื่องพระเจ้า ๕ พระองค์ ที่แพร่หลายอยู่ในสังคมเขมรที่เล่าว่า สัตว์ต่าง ๆ ได้แก่ ไก่ พญานาค เต่า โค และราชสีห์ ได้เก็บไข่ & ฟองของนางกาเผือกที่ถูกลมพายุพัดไปตกยังที่ต่าง ๆ ไปฟุมฟักคนละฟอง จนถือกำเนิดเป็นบุรุษรูปงาม ผู้ซึ่งต่อมาได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภัทรกัปนี้ตามลำดับ ด้วยเหตุนี้จิตรกรจึงวาดภาพพระพุทธเจ้ากกุสันโธ เป็นรูปนักบวชและมีรูปไก่ปรากฏอยู่ด้วย วาดภาพพระพุทธเจ้าโกนาคมน์ เป็นรูปนักบวชและมีรูปพญานาคปรากฏอยู่ด้วย วาดภาพพระพุทธเจ้ากัสสปะเป็นรูปนักบวชและมีรูปเต่าปรากฏอยู่ด้วย วาดภาพพระพุทธเจ้าโคตมเป็นรูปนักบวชและมีรูปโคปรากฏอยู่ด้วย ส่วนรูปพระศรีอารียเมตไตรยนั้น จิตรกรวาดเป็นรูปเทวดาผู้ชายทรงเครื่องทรงอย่างกษัตริย์และมีรูปราชสีห์ปรากฏอยู่ด้วย

จิตรกรไม่นิยมวาดภาพพระศรีอารียเมตไตรยเพียงองค์เดียว หากแต่นิยมวาดร่วมกับพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ นอกจากงานจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังพบผ้าทอแบบเขมรที่เรียกว่า “บิตาน” (Bitan) ซึ่งใช้คาดแทนพาดานเหนือพระพุทธรูปสำคัญ ทอเป็นรูปพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ พร้อมทั้งคาถาหัวใจพระเจ้าห้าพระองค์ คือ “นะ โม พุท ธา ยะ” ด้วยเช่นกัน

ภาพที่ ๒ ภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปพระเจ้า ๕ พระองค์ ที่ศาลพระองค์เจ็ก พระองค์จอม กรุงเทพมหานคร
ราชอาณาจักรกัมพูชา

๓. พระศรีอารียเมตไตรยที่ปรากฏในจารึกเขมร

จารึกเขมรที่กล่าวถึงชื่อ “พระศรีอารีย” มีจำนวนไม่มาก จากหลักฐานที่ปรากฏในสมัยก่อนเมืองพระนครและสมัยเมืองพระนครพบจารึกสำคัญจำนวน ๓ หลัก คือ จารึกปราสาทอัมพลลุม (K. 163) จารึกโดนตรี (K. 198) และจารึกถมอพวก (K. 225)

จารึกอัมพลลุมเป็นจารึกเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร และเป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุดที่ปรากฏความเชื่อเรื่องพระศรีอารียเมตไตรย โดยเนื้อความในจารึกกล่าวถึงการถวายข้าพระแด่พระพุทธเจ้า พระศรีอารียเมตไตรย และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

ภณฺเฑ อํโนย โปณฺ ปรชฺญาจันทร ไอ ต วุระ กัมมฺตางฺ อณฺ
ศาสุตา วุระ กัมมฺตางฺ อณฺ ไมตรย วุระ กัมมฺตางฺ อณฺ

ศรี อวโลกิตศวร.....(รายชื่อข้าพระ).....

“ข้าพระอันอุทิศ (โดย) ไปญปรัชญาจันทรไว้แก่พระกัมรตางัญญ
ศาสดา พระกัมรตางัญญ ไมเตรย พระกัมรตางัญญ ศรีอวโลกิตศวร.....
(รายชื่อข้าพระ).....”

(G.. Coedès, 1951 : 100-101)

จาริกโดนตรี เป็นจาริกที่จารขึ้นด้วยภาษาสันสกฤตและภาษาเขมร จารขึ้นใน
พ.ศ. ๑๕๐๙ ตรงกับสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมัน เนื้อหาของจารึกกล่าวถึงขุนนางที่
ชื่ออุเปนทรได้กลบนาที่ดินและข้าพระถวายแด่พระปรเมศวรและพระโพธิสัตว์ศรีอารีย
เมตไธย ดังนี้

ภาษาสันสกฤต

ปรเมศวรารยไยไมตรี-

เทวภยามุ อตร-น มุทา ภูมิมุ

สเกษตรกิจกรตมฺยานุ

ตพฺพนฺธในฺร อปี นหารุญฺยามุ

“แต่ปรเมศวรและอารยไมตรี (อุเปนทร) ได้ถวายที่ดินพร้อมพรุ่งด้วย
ข้าพระอันผู้ใดไม่อาจเอาไปได้ แม้ว่าจะเป็นญาติพี่น้องของผู้ถวายก็ตาม”

ภาษาเขมร

ขุญฺ วัระ กมุมฺรเด (ง) ศรี อารยไมตรี สี.....(รายชื่อข้าพระ).....

“ข้า (อุทิศแด่) พระกัมรตาง ศรีอารยไมตรี...”

(G.. Coedès, 1954 : 147-149)

ส่วนจารึกถอมพวกนั้นจารขึ้นใน พ.ศ. ๑๕๓๒ ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมัน
ที่ ๕ เนื้อความในจารึกกล่าวถึง ผู้ทรงศีลนามว่า ปัทมไวโรจนะ ได้สร้างรูปเคารพทาง
พระพุทธศาสนาขึ้นจำนวน ๖ องค์ คือ พระพุทธรูป พระนางปรัชญาปารมิตา พระ
โลกेश্বর พระวัชรปาณี พระศรีอารียเมตไธย และพระอินทร์ (G. Coedès, 1951 : 66-69)

จารึกเขมรสมัยหลังเมืองพระนครมีไม่มากนัก นักวิชาการเรียกช่วงเวลาดังกล่าว
ว่า สมัยกลาง (สมัยธรรมาสน์) เนื้อหาของจารึกที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องพระศรี
อารียเมตไธยมีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะคือ ๑) การยกย่องขึ้นเป็นธรรมิกราช หมายถึง

พระราชผู้ทรงยึดมั่น เคารพ อุปถัมภ์ และปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองตามครรลองธรรมทางพระพุทธศาสนา “ธรรมะ” ในที่นี้มีความหมายเท่ากับคำว่า “กฎหมาย” เป็นการนำธรรมะในทางศาสนจักรมาใช้ทางฝ่ายอาณาจักร (ธอ์ สุธรรม, 2012 : 46) ในจารึกจะพูดถึงการประกอบพระราชกรณียกิจต่าง ๆ เพื่อทำนุบำรุงศาสนา เช่น การบูชาพระบรมสารีริกธาตุ การเสด็จออกผนวช การสร้างพระพุทธรูป การจารพระธรรมคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นต้น เนื้อหาเหล่านี้พบได้ในจารึกทั่วไป และ ๒) การตั้งจิตอธิษฐานเพื่อให้ได้ไปเกิดทันพระพุทธเจ้าศรีอาริยเมตไตย การขอให้ได้ฟังพระธรรมเทศนา และได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด จารึกที่มีเนื้อความในทำนองนี้ เช่น จารึกปราสาทวัตนคร จารึกตาพรหม จารึกชัยนันท เป็นต้น

จารึกที่มีการพูดถึงความเชื่อเรื่องพระศรีอาริยเมตไตย เช่น “จารึกปราสาทวัตนคร” (K. 82A) เป็นจารึกภาษาบาลี พบที่ปราสาทวัตนคร จังหวัดกำแพงเพชร (K. 82A) เนื้อหากล่าวถึงคำอธิษฐานขอให้ได้มาเกิดเป็นพระยาจักรพรรดิราช สมบูรณ์พร้อมด้วยทรัพย์สมบัติต่าง ๆ และได้ครองคู่กับภรรยาทุกชาติไป จนกว่าจะได้พบพระศรีอาริยเมตไตย ได้ฟังธรรมจากพระโอรส และได้บรรลุมรรคผล

“จารึกตาพรหม” ที่วัดบาตี จังหวัดตาก (K.39) มีคำอธิษฐานของออกขุนทิพวาเสนาแสง พร้อมทั้งครอบครัว หลังจากได้ทำบุญทำกุศล โดยท่านได้อธิษฐานไว้ในตอนต้นจารึกว่า ขอให้ได้ไปบังเกิดในยุคพระศรีอาริยเมตไตย และได้เป็นพระยาจักรพรรดิราช และมีโอกาสได้ฟังพระธรรมเทศนา จนกระทั่งได้บรรลุมรรคผล ต่างจากศิลาจารึกนครวัด หลักที่ ๒ (K. 303) ซึ่งเป็นจารึกของพระราชมารดาสุชาดา ซึ่งจารขึ้นใน ค.ศ. ๑๕๗๗ นั้น ไม่ได้ตั้งความปรารถนาจะเป็นพระยาจักรพรรดิราชแต่อย่างใด เพียงขอให้ได้เกิดเป็นชาย ได้ออกบวช และได้บรรลุธรรมเช่นเดียวกับพระศรีอาริยเมตไตยเท่านั้น

“จารึกนครวัด หลักที่ ๓๔” (K. 301) ของชัยนันท ข้าราชการในพระบาทชัยเชษฐาที่ ๓ แต่งด้วยฉันทลักษณ์โบราณของเขมร คือ บทพรหมคีติ (ตรงกับกาพย์ยานี ๑๑ ของไทย) บทภุชงคคีลา และบทกากคิตี (ตรงกับกาพย์สุรางคนางค์ของไทย) จำนวนทั้งสิ้น ๑๕๒ บท สันนิษฐานว่า จารขึ้นใน ค.ศ. ๑๗๐๒ ส่วนที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอาริยเมตไตย คือ ในบทที่ ๙ ชัยนันทได้กล่าววรมัสการพระศรีอาริยเมตไตยไว้ในบทประณามพจน์ (บทไหว้ครู) หลังจากบูชาพระรัตนตรัยแล้ว แสดงให้เห็นถึงความแพร่หลายของคติความเชื่อเรื่องพระศรีอาริยเมตไตยในสังคมเขมรได้เป็นอย่างดี ชัยนันทได้ตั้ง

ความปรารถนาว่า ขอให้ท่านได้พบกับพระศรีอาริยมตฺไตยในอนาคต และขอให้ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าศรีอาริยมตฺไตยว่า ท่านจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า (เมื่อได้รับการพยากรณ์แล้ว ท่านจะกลายเป็นนิยตโพธิสัตว์ทันที หมายถึง พระโพธิสัตว์ที่ได้รับการพยากรณ์แล้วจากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง และจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตอย่างแน่นอน) และเนื่องจากท่านปรารถนาพุทธภูมิ ท่านจึงยึดพระศรีอาริยมตฺไตยเป็นแบบอย่างในการบำเพ็ญบารมี เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในกลุ่มเดียวกับพระศรีอาริยมตฺไตย คือ พระพุทธเจ้าประภาทวิริยาทิเก คือ พระพุทธเจ้าผู้เลิศในความเพียร (พระพุทธเจ้ามีอยู่ด้วยกัน ๓ กลุ่มด้วยกัน คือ ๑) กลุ่มปัญญาธิกะ พระพุทธเจ้าผู้เลิศด้วยปัญญา บำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขย* ๒) กลุ่มศรัทธาธิกะ พระพุทธเจ้าผู้เลิศด้วยศรัทธา บำเพ็ญบารมี ๘ อสงไขย และ ๓) กลุ่มวิริยาธิกะ พระพุทธเจ้าผู้เลิศด้วยปัญญา บำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขย)

นอกจากพระศรีอาริยมตฺไตยจะปรากฏในจารึกแล้ว ในคัมภีร์ไบเบิลยังจารเรื่องราวเกี่ยวกับพระศรีอาริยมตฺไตยได้ด้วย เช่น “คัมภีร์อนาคตทศวงศ์” ซึ่งเป็นเรื่องราวของอนาคตพระพุทธเจ้าทั้ง ๑๐ พระองค์ที่จะมาตรัสรู้ต่อจากพระสมณโคดมพระพุทธเจ้า “คัมภีร์พระมาลัย” และ “คัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ฉลองมหาชาติ” ซึ่งคัมภีร์ ๒ เล่มหลังนี้ถือเป็นคัมภีร์สำคัญที่ส่งอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อเรื่องพระศรีอาริยมตฺไตยในสังคมเขมรมาจนถึงปัจจุบัน

๒.๓ จาการวณกรรมศาสนามาสู่ประเพณีพิธีกรรม

คติความเชื่อเรื่องพระศรีอาริยนี้ยังปรากฏลึกลงในสังคมเขมรอย่างแนบแน่นยิ่งขึ้น เนื่องจากคัมภีร์ทางศาสนา ๒ เรื่อง คือ พระมาลัย และคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ฉลองมหาชาติ

คัมภีร์พระมาลัย กล่าวถึง พระเถระชาวลังการูปหนึ่ง มีฤทธิ์มาก สามารถเดินทางท่องเที่ยวไปในแดนนรกและสวรรค์ ท่านมักจะนำข่าวจากผู้ล่วงลับกลับมาแจ้งให้แก่บรรดาญาติพี่น้องที่อยู่ในเมืองมนุษย์ได้ทราบ เพื่อจะได้เกิดความละอายชั่วกลัวบาป

* อสงไขย เท่ากับ โกฏิยกกำลังยี่สิบ หรือเอาเลข ๑ ตั้ง ตามด้วยเลขศูนย์ ๑๔๐ ตัว ถือเป็นเวลา ๑ อสงไขย

นอกจากนี้ท่านยังเคยได้สนทนารธรรมกับพระศรีอาริยมตไทย ณ พระเจดีย์จุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ถึงเรื่องโลกในยุคพระศรีอาริย์ที่เพียบพร้อมไปด้วยความสุขทั้งทางโลกและทางธรรม กล่าวคือ ผู้ที่ปรารถนาความสุขทางโลก ในยุคพระศรีอาริย์นั้นล้วนแต่มีผัสสะอันน่านรมย์ มีปัจจัยสี่อันเกิดขึ้นเองด้วยอำนาจของบุญ ผู้คนไม่รู้จักเจ็บไข้หรือแก่ชรา และมีอายุยืนยาวนานถึง ๘๐,๐๐๐ ปี ส่วนผู้ที่ปรารถนาความสุขในทางธรรมนั้น เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระโอรสแล้ว ย่อมสามารถบรรลุธรรมได้โดยง่าย พระศรีอาริย์ยังตรัสอีกว่า ผู้ใดปรารถนาที่จะมาเกิดในยุคของพระองค์ ขอจงตั้งใจให้ท่าน รักษาศีล เจริญภาวนา งดเว้นจากการกระทำอนันตริยกรรม ๕ ประการ (ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำให้พระพุทธเจ้าหรือพระโลหิต และยุยงสงฆ์ให้แตกจากกัน ข้อนี้อธิบายเป็นกรรมหนัก ปิดประตูสวรรค์ นิพพาน) และที่สำคัญคือตั้งใจฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในหนึ่งวัน

ก่อนที่จะมีการเทศน์มหาชาติ ๑ วัน ในประเทศเขมรนิยมให้มีการสวดพระมาลัยขึ้น (ต่างจากในประเทศไทยปัจจุบันที่สวดพระมาลัยกันในงานศพ*) โดยนิมนต์พระสงฆ์ ๑ รูปเป็นผู้เทศน์ เมื่อถึงวันเทศน์มหาชาติ พระสงฆ์ก็จะเทศน์เรื่องอานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติก่อน

คัมภีร์ดังกล่าวตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ด้วยการอ้างว่าเป็น “พุทธฎีกา” (หมายถึงพุทธดำรัส) ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวา ผู้เลิศด้วยปัญญาอานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกนั้น กล่าวโดยสรุปนั้นเพื่อ ๑) ความพร้อมในมนุษยสมบัติ คือ ประกอบด้วยทรัพย์สมบัติ รูปสมบัติ มีอายุยืนยาวเพื่อที่จะได้เสพความสุขนั้น มีกำลังมาก ไม่เจ็บป่วย มีครอบครัวที่สมบูรณ์แบบ และเป็นที่รักใคร่นับถือของคนทั้งหลาย มีความสุขที่เลิศกว่าคนทั้งปวง แม้แต่กษัตริย์ ผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในหมู่มชนก็ไม่อาจเทียบได้ ๒) ความพร้อมในโลกหน้า หลังจากละอัตภาพในโลกมนุษย์แล้ว ย่อมไปเกิดในโลกสวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติที่ไม่อาจพรรณนาได้ และ ๓) ได้พบพระศรีอาริยมตไทย และได้บรรลุธรรมขั้นสูง การได้พบพระศรีอาริย์นี้ ถือเป็นสาระสำคัญของเรื่อง เนื่องจากการได้บอกร่ำว่าอยู่หลายแห่ง คือ ตอนเปิดเรื่อง ตอนกล่าวถึงอานิสงส์

* คนไทยในสมัยก่อน มีการสวดพระมาลัยกันในงานแต่งงานด้วย เพื่อส่งสอนคู่บ่าวสาวให้ละชั่วกลัวบาป ประพฤติตนให้อยู่ในทำนองคลองธรรม

๔๔ ชาญชัย คงเพียรธรรม

ในการบูชากันต์ต่าง ๆ ได้แก่ กันต์มหาพน กันต์มัทรี กันต์ลักกบรพ และกันต์นครกันต์ ซึ่งเป็นกันต์สุดท้ายของเรื่อง เหตุที่กล่าวถึงกันต์สุดท้ายนี้น่าสนใจ เพราะเป็นเสมือนแรงจูงใจให้คนฟังเทศน์จนจบ)

๓. จากระบวนกรรมศาสนาไปสู่ระบวนกรรมทำนาย เครื่องมือที่ใช้ในการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง

คัมภีร์พระมาลัยและคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก กันต์ฉลองมหาชาติที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นวรรณกรรมที่ผูกเข้ากับประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนา นั่นคือประเพณีเทศน์มหาชาติ และเป็นที่มาของการเกิดวรรณกรรมทำนายที่พบในราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระศรีอารีย์ โดยกล่าวถึง “พระบาทธรรมิกราช” (พระบาทธรรมิกราช) หรือพระราชาผู้ทรงธรรม ซึ่งเป็นผู้ที่จะมาเปลี่ยนแปลงสังคมให้ไปสู่ยุคอุดมคติที่เพียบพร้อมไปด้วยความสุขสมบูรณ์ คัมภีร์กลุ่มนี้ เช่น คัมภีร์พระพุทธทำนาย (พระบาทธรรมิกราช) คัมภีร์เกี่ยวกับพระบาทธรรมิกราช (พระบาทธรรมิกราช) คัมภีร์อินททำนาย (พระบาทธรรมิกราช) คัมภีร์ปฤชณ (พระบาทธรรมิกราช) คัมภีร์พารศุกร (พระบาทธรรมิกราช) และคัมภีร์มกฏแก้ว (พระบาทธรรมิกราช) เป็นต้น

วรรณกรรมทำนายเป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ขณะที่ประเทศกัมพูชากำลังถูกคุกคามอย่างหนักจากประเทศฝรั่งเศส ไทย และเวียดนาม โดยเฉพาะในช่วงรัชกาลพระบาทโรตม ลักษณะสำคัญของคัมภีร์ประเภทคำทำนาย คือการอ้างว่าคัมภีร์ดังกล่าวเป็นคำทำนายของพระพุทธเจ้าบ้าง ของพระอินทร์จอมเทพบ้าง หรือเป็นคำทำนายของพระฤๅษีผู้ทรงฌานบ้าง เพื่อทำให้คัมภีร์ดังกล่าวกลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์น่าเชื่อถือ มีการกล่าวถึงกสิยัคที่ธรรมชาติและสังคมเกิดความวิปริตแปรปรวน การปรากฏกายขึ้นของ “ผู้มีบุญ” “พระบาทธรรมิกราช” หรือ “พระศรีอารียเมตไตย” ที่จะมาช่วยสร้างสังคมใหม่ แก้ไขวิกฤตความวิปริตแปรปรวนต่าง ๆ ให้กลับคืนสู่สภาพปกติ และท้ายที่สุด คือ หนทางในการปฏิบัติตน เพื่อให้ได้พบพระบาทธรรมิกราชหรือพระศรีอารียเมตไตย

แนวคิดเรื่องกสิยัค พระบาทธรรมิกราช พระศรีอารียเมตไตยนั้นปรากฏอยู่ใน “จักรวัตติสูตร” ในพระไตรปิฎก แต่ทว่าแนวคิดดังกล่าวจะไม่สามารถส่งอิทธิพลต่อ

สังคมเขมรได้เลย ถ้าไม่ได้รับการเสริมแรงจากคัมภีร์สำคัญ ๒ เล่ม คือ “คัมภีร์พระมาลัย” และ “คัมภีร์กัณฑ์ฉลองมหาชาติ” ที่ช่วยตอกย้ำแนวคิดเรื่องโลกในอุดมคติยุคพระศรีอารียะไว้ เพราะเหตุที่คัมภีร์ทั้ง ๒ เล่มผูกโยงเข้ากับประเพณีเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี

นอกจากแนวคิดสำคัญทางพระพุทธศาสนาแล้ว เนื้อหาที่เป็นประวัติศาสตร์ศาสนา เช่น เรื่องการสังคายนาพระไตรปิฎก เรื่องพระนาคเสนกับพระยามิลินทร์ เป็นต้น ประวัติศาสตร์กัมพูชา รวมทั้งตำนาน และนิทานพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น เรื่องพระเกตุมาลา และพระโคพระแก้ว ได้ถูกหยิบยกมาเป็นวัตถุดิบในการประกอบสร้างวรรณกรรมทำนายขึ้น เพื่อใช้อ้างถึงบุคคลที่มีมาแล้ว เช่น พระเกตุมาลา พระโค พระแก้ว เป็นต้น รวมทั้งบุคคลที่กำลังจะมีมาถึงในอนาคต เช่น พระบาทธรรมิก หรือพระศรีอารียเมตไตรย เป็นต้น

วรรณกรรมทำนาย เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นเสมือนแรงขับเคลื่อนทำให้เกิดกบฏผู้มีบุญขึ้นในกัมพูชา เพราะวรรณกรรมทำนายเป็นส่วนสำคัญในการอ้างถึงอำนาจเทวสิทธิ์ ที่จะใช้ปลุกระดมพลังมวลชนขึ้นต่อต้านอำนาจรัฐ อันไร้ซึ่งธรรมาภิบาล (ปัจจัยอื่น ๆ เช่น สภาพความบีบคั้นของสังคมที่เต็มไปด้วยการกดขี่ชนชั้นปกครองกระทำต่อผู้ถูกปกครอง หรือความรู้สึกชาตินิยม เป็นต้น) กบฏผู้มีบุญที่มีชื่อเสียงของเขมร คือ อาจารย์สวา และโปกอมโบ ซึ่งทั้ง ๒ ท่านนี้ ต่อมาได้กลายมาเป็นวีรบุรุษผู้รักชาติ ยินยอมเสียสละชีวิตเพื่อปกป้องมาตุภูมิ ขับไล่ศัตรูผู้รุกรานคือฝรั่งเศส

ทูล จอมเร็น (สุ ธีรล) ได้เรียบเรียงชีวประวัติของอาจารย์สวาชั้นจากเอกสารลายมือของผู้ที่เป็นญาติกับบุคคลผู้ยังอาจารย์สวาถึงแก่ความตาย เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ชื่อ “อาจารย์สวา ประวัติต่อสู้ในวีรบุรุษเขมร ในศตวรรษที่ ๑๙” (หมายเหตุ: **พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร** **ครูบาศรีสุริย**) เขียนขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๖๔ กล่าวว่า อาจารย์สวานี้ เดิมเป็นคนรับใช้ในบ้านของออกญาวิไชยสุข ท่านเป็นคนขยันขันแข็ง เอาการเอางาน เป็นผู้ที่มีนิสัยซื่อสัตย์ รักความยุติธรรม ทำให้ท่านได้รับความไว้วางใจอย่างมากจากผู้เป็นนาย ต่อมาท่านได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับบุคคลต่างถิ่นที่มาจากบริเวณที่ถูกเวียดนามเข้ามาข่มเหงคุกคาม จึงทำให้ท่านโกรธแค้น ต่อมาท่านได้หายตัวออกจากบ้านไป โดยมุ่งหน้าไปยังเมืองเตรียง (เรื่อ) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศกัมพูชา ใกล้กับชายแดนเวียดนาม

อาจารย์สวาแอบอ้างว่าตนว่า เป็นพระราชบุตรของพระองค์มี ทรงพระนามว่า พระองค์มี เสด็จหนีจากกรุงบางกอก (กรุงเทพฯ) กลับมายังประเทศเขมรมาช่วยกู้ชาติ

๔๖ ชาญชัย คงเพียรธรรม

ทำให้ชาวบ้านหลงเชื่อและเข้ามาสวามิภักดิ์เป็นจำนวนมาก อาจารย์สวามีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่ว ไม่เพียงแต่ข่าวลือที่ว่า ท่านคือพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงที่หนีวิกัลปมาชวยปลดปล่อยทุกข์ของชาวเขมรเท่านั้น หากแต่ชื่อเสียงของท่านยังเป็นที่เลื่องลือในฐานะที่ท่านเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจพิเศษเหนือมนุษย์ เชี่ยวชาญในมนต์อาคมอีกด้วย ครั้งหนึ่งท่านได้ไปพบพระอธิการปิว (พระหิณทรนร) แห่งวัดโคกระเมียด (อ.คลองกระเมียด) ซึ่งท่านได้พยากรณ์ดวงชะตาของอาจารย์สวาไว้ว่า

กบดางคกว่าเริงเฝ้ารอ พระศาสนามาแล้วหนอไม่รู้เท่าเส้นเกศา
ฟ้านเดือนบุษย์* ผิดจากตำรา แม่ม่ายปรารถนาสามีใหม่
สามีเก่าตายคล้ายลีลา ยอยากได้สามีใหม่มาครองเลี้ยงลูกสามีเดิม
(สุ ธีรณ, 2006 : 41)

คำทำนายของพระอธิการปิว เป็นปริศนาล้ายกับข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธทำนาย สิ่งที่อาจารย์สวาสนใจในคำทำนายนี้คือถ้อยคำที่ว่า “พระศาสนามาแล้วหนอ” ซึ่งศาสนาในที่นี้ คือ ศาสนายุคพระศรีอริยเมตไตรย ที่ผู้มีบุญ (พุทธบาลบุญ) จะปรากฏตัวขึ้น ทำให้ท่านเชื่อว่า ท่านนี่เองคือผู้มีบุญ (สุ ธีรณ, 2006 : 42)

กองกำลังของอาจารย์สวาเข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ ในที่สุดทางราชการได้ส่งกองกำลังมาปราบปราม อาจารย์สวาได้สั่งทหารออกญาจักรีแถบลง ทำให้ทางการยิงโกรธแค้น อาจารย์สวามากขึ้น ออกญาภูลาใหม่ปางจึงทำอุบายให้สตรีที่อยู่ใกล้ชิดกับอาจารย์สวานำเครื่องรางของขลัง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่อาจารย์สวาเคารพบูชาไปทิ้งเสียทั้งหมด เพื่อตัดขวัญและกำลังใจของอาจารย์สวา กษัตริย์ในโรดมทรงตั้งคำหว่าอาจารย์สวาว่า ผู้ใดที่สามารถจับตัวอาจารย์สวาได้ จะได้รับรางวัลเป็นตำแหน่งเจ้าเมือง ต่อไม่นานอาจารย์สวาได้ถูกยิงตาย ส่วนลูกน้องต่างพากันหลบหนีแตกฉานซานเซ็นไปกันคนละทิศละทาง

ส่วนเอกสารประวัติศาสตร์เรื่อง “ไปกอมโบ ประวัติศาสตร์ต่อสู้ในวีรบุรุษเขมรในศตวรรษที่ ๑๙” (สมมติธรรม บุษยสิริวิไลย์บุษย์ธำ คุศลภคบุญธิธ) ซึ่งเรียบเรียงขึ้นโดย พู จอมเริน (สุ ธีรณ) ใน ค.ศ. ๒๐๐๖ กล่าวว่า หลังจากอาจารย์สวาได้ลุกขึ้นต่อสู้กับฝรั่งเศส และจบชีวิตลงในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๘๖๕ แล้ว ในปีต่อมา ไปกอมโบได้

* ปุษยมาส คือ เดือนที่สองในทางจันทรคติ หรือราวเดือนมกราคม

รวบรวมสมัครพรรคพวกขึ้นต่อต้านฝรั่งเศสเช่นกัน หากแต่อยู่ได้ไม่ถึงปีก็ถูกกำจัดลง

แม้ผู้เขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์เล่มนี้ จะไม่ได้ใช้คำว่า “ผู้มีบุญ” กับโปคอมโบ เหมือนกับที่ใช้กับอาจารย์สวา แต่คำว่า “เนียะเชิล” (หฺตฺตะฉิฌฺ) หรือ “เนียะเจะเชิล” (หฺตฺตะอะฉิฌฺ) ที่แปลว่า ผู้มีศิลป์ หรือผู้รอบรู้ศิลปวิทยาคม เวทมนตร์คาถานั้น ก็ช่วยยืนยันความเป็นผู้มีบุญของโปคอมโบได้เป็นอย่างดี

แม้ในปัจจุบันวรรณกรรมทำนายจะไม่ได้ปรากฏแพร่หลายเหมือนดังเช่นแต่ก่อน หากแต่ร่องรอยแนวคิดเรื่องพระบาทธรรมิกและโลกยุคพระศรีอารียยังคงปรากฏอยู่มาจนถึงปัจจุบัน เห็นได้จากในยุคกัมพูชาประชาธิปไตยนั้น (ค.ศ. ๑๙๗๕-๑๙๗๙) กองกำลังเขมรแดงได้โฆษณาชวนเชื่อไปทั่วทั้งจังหวัดตาแก้วว่า “ยุคพระศรีอารียได้มาถึงแล้ว บ้านเมืองจะเต็มไปด้วยความสุขสมบูรณ์ มีปลา มีไข่ปลา และมีลูกปลา” หรือกลุ่มผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ในกัมพูชาที่อ้างว่า “พระเยซู คือ พระศรีอารียเมตไตรยลงมาจุติ” จนทำให้องค์กรพุทธในกัมพูชาต้องออกมาเตือน

๔. คติความเชื่อเรื่องพระศรีอารียกับความหมายในเชิงสัญลักษณ์

ประติมากรรมรูปพระศรีอารียเมตไตรยในศิลปะเขมร สมัยหลังเมืองพระนครทำเป็น “พระพุทธรูปทรงเครื่อง” การที่ให้พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างกษัตริย์นี้ สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องพระยาจักรพรรดิราช หรือที่คนเขมรเรียกว่า “พระบาทธรรมิก” (พระยาลมฺมิตฺ) ผู้ที่จะอุบัติขึ้นมาในช่วงที่บ้านเมืองระส่ำระสาย เกิดกบฏ พระองค์จะปราบคนพาล อภิบาลคนดี ทำให้แผ่นดินสงบสุขร่มเย็น เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง

คนเขมรใช้พื้นฐานความคิดดังกล่าวในการสร้างบ้านแปงเมือง เห็นได้จาก “ราชธานีพนมเปญ” ซึ่งเป็นเมืองหลวงของราชอาณาจักรกัมพูชา มีวัดสำคัญคือ “วัดพนม” ซึ่งเป็นที่มาของภูมินามแห่งราชธานี และถือเป็นจุดศูนย์กลางเมือง เนื่องจากกิเลเมตรที่ ๐ ได้เริ่มต้น ณ บริเวณนี้ แม้แต่ตราประจำจังหวัดยังใช้สัญลักษณ์เป็นรูปวัดพนม

ชื่อ พนมเปญ แปลว่า “ภูเขาของยายเพ็ญ” ตามตำนานเล่าว่า ยายเพ็ญซึ่งเป็น เศรษฐินี มีนิวาสสถานอยู่บริเวณจตุมุข (บริเวณที่แม่น้ำ ๔ สายไหลมาบรรจบกันหน้าพระราชวังจตุมุขมณฑล ราชธานีพนมเปญ) วันหนึ่งท่านพบต้นตะเคียนลอยน้ำมา จึงชวน

ชาวบ้านให้ช่วยกันลากเข้าฝั่ง แล้วท่านก็ต้องประหลาดใจเมื่อพบว่าในต้นตะเคียนนั้นมีพระพุทธรูปบรรจุอยู่ ๔ องค์และเทวรูปหินอีก ๑ องค์ประดิษฐานอยู่ ท่านจึงชวนชาวบ้านให้ช่วยกันก่อเนินดินขึ้นคล้ายภูเขาขนาดย่อม แล้วสร้างวัดขึ้นบนนั้นเรียกว่า “วัดพนมโฆณเปัญ” แต่ชาวบ้านนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า วัดพนม

ในวัดพนมมีสถานที่สำคัญ คือ วิหารที่ประดิษฐานประติมากรรมรูปพระศรีอาริยมฤตโดยในตำแหน่งพระประธาน ด้านหลังและด้านหน้าขององค์พระ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอาริยมฤตโดยปรากฏอยู่ โดยที่ด้านหลังของพระประธานนั้นมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องตอนพระศรีอาริยมฤตโดยกำลังสนทนารธรรมกับพระมาลัย ณ พระจุฬามณีเจดีย์สถาน บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

เบื้องหน้าพระประธานมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องตอนพระนางปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระมาตุจฉา (น้าสาว) ของพระพุทธเจ้ากำลังนำผ้าสาฎก ๒ ผืน เข้าไปน้อมถวายแด่พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก แต่ไม่มีพระเถระรูปใดรับผ้าที่พระนางนำมาถวายนั้นเลย พระนางจึงจำใจนำผ้าไปถวายแด่พระอชิตะ ซึ่งเป็นพระบวชใหม่และยังไม่ได้บรรลุลูกคุณธรรมพิเศษใด ๆ ทั้งสิ้น ท่านจึงนั่งอยู่เป็นลำดับสุดท้าย พระอชิตะได้รับผ้าผืนนั้นไว้เพื่อฉลองศรัทธา แต่กลับทำให้พระนางปชาบดีทรงน้อยพระทัยยิ่งนัก พระพุทธเจ้าจึงตรัสพยากรณ์ว่า ต่อไปเบื้องหน้า พระอชิตะนี้จะได้รับบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า พระศรีอาริยมฤตโดย ในภัทธกับนี้อย่างแน่นอน จึงทำให้พระนางปชาบดีเกิดปิติในทานที่ได้ทรงบำเพ็ญแล้วนั้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้วาดขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๗๐ ซึ่งเป็นช่วงที่สถานการณ์ทางการเมืองของประเทศกัมพูชาเกิดความระส่ำระสาย มีการเปลี่ยนชั่วคราวจากการเมือง กล่าวคือ จอมพลลอน นอลซึ่งได้รับการสนับสนุนจากประเทศสหรัฐอเมริกา นำกำลังเข้ายึดอำนาจการปกครองประเทศจากสมเด็จเจ็นโรดม สีหนุ

การประดิษฐานประติมากรรม พร้อมทั้งการวาดภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอาริย์ในตำแหน่งที่อยู่เบื้องหน้าและเบื้องหลัง ย่อมตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของคติความเชื่อเรื่องพระศรีอาริย์ในสังคมเขมรได้เป็นอย่างดี โดยแสดงให้เห็นความหมายในเชิงสัญลักษณ์ว่า ยุคพระศรีอาริย์ได้มาถึงแล้ว ต่อแต่นี้ชาวเขมรจะอยู่เย็นเป็นสุข เพราะราชอาณาจักรพนมเปัญเป็นเมืองที่อยู่ในยุคพระศรีอาริย์

ภาพที่ ๓ พระศรีอารียเมตโตยประดิษฐานในพระวิหารที่วัดพนม ราชธานีพนมเปญ

๕. ปัจฉิมกถา

คติความเชื่อเรื่องพระศรีอารียเมตโตยปรากฏอยู่ในสังคมเขมรมาช้านาน จากหลักฐานที่พบทางด้านจารึกและประติมานวิทยาทำให้ทราบว่า ในช่วงก่อนเมืองพระนคร และสมัยเมืองพระนคร ชาวเขมนับถือพระศรีอารียเมตโตยตามคติของศาสนาพุทธนิกายมหายาน ต่อมาในสมัยหลังเมืองพระนคร คนเขมรได้เปลี่ยนมานับถือพระศรีอารียเมตโตยตามคติของศาสนาพุทธนิกายเถรวาท

แม้ว่าคติความเชื่อเรื่องพระศรีอารียเมตโตยจะมีต้นกำเนิดมาจากพระสุตตันตปิฎก ที่มกนิกาย ปาฏิกวรรค ในจักวัตติสุตตะ ซึ่งเป็นคัมภีร์ในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ทว่าคติความเชื่อดังกล่าวได้ฝังรากลึกลงในสังคมเขมร เพราะอิทธิพลของคัมภีร์พระมาลัยกับคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก ถิ่นที่อุดมมหาชาติ ที่ใช้สวดในงานบุญเทศน์มหาชาติ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี คัมภีร์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะและโลกยุครพระศรีอารียะ ที่เพียบพร้อมไปด้วยความสุขทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นสังคมในอุดมคติเหมือนญูโทเปียของตะวันตก และจากความเชื่อนี้เองได้ทำให้เกิดวรรณกรรม

๕๐ ชาญชัย คงเพียรธรรม

การเมืองที่เรียกว่า “วรรณกรรมทำนาย”

วรรณกรรมทำนายเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้เกิดกฎวินัยในกัมพูชา ไม่ว่าจะเป็นอาจารย์สวา หรือโปกอมโบ ที่ก่อบฏขึ้นในรัชกาลของพระบาทนโรดม ซึ่งขณะนั้นประเทศกำลังถูกคุกคามอย่างหนักจากมหาอำนาจฝรั่งเศส อาจารย์สวาและโปกอมโบอ้างความเป็นผู้วิเศษที่มาช่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ประชาชนชาวเขมร เช่นเดียวกับพระบาทธรรมิก หรือพระศรีอารียเมตไตรย ที่อ้างถึงในวรรณกรรมทำนายว่าเป็นผู้ลงมาปราบยุคเข็ญในโลกมนุษย์

ตราบใดที่สังคมเกิดความระส่ำระสาย ผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม และกดขี่ข่มเหงผู้ได้ปกครองให้ต้องตกทุกข์ได้ยาก ตราบนั้นคติความเชื่อเรื่องพระศรีอารียเมตไตรย และโลกในอุดมคติก็จะยังคงดำรงอยู่ เพื่อเป็นความหวัง ปลุกปลอบใจ และเป็นแรงจูงใจให้คนเหล่านั้นลุกขึ้นต่อสู้ความอยุติธรรมในสังคม

บรรณานุกรม

หนังสือ

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. “อารยไม่ตรยวฺยากรณฺม การพยากรณ์เกี่ยวกับพระศรีอารีย.”

ใน ภาษา - จาริก ฉบับที่ ๗ เนื่องในวาระเกษียณอายุราชการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ๑๕-๒๔. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔.

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. วิถีแห่งมหายาน. กรุงเทพฯ : เกล็ดไทย, ๒๕๒๖.

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๒ ก.ค.-ธ.ค. (๒๕๕๗) ๕๑

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดิ. พระสูตรและอรรถกถาแปล ทีมนิกาย ปาฎิกวรรค. เล่ม
ที่ ๓. ภาคที่ ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดิ, ๒๕๓๖.

วิศวกัทร. พระพุทธเจ้าและพระธรรมสูตรฝ่ายมหายาน. กรุงเทพฯ : คณะศึกษ
ปฏิบัติ เผยแผ่ธรรม มหิณคุณธรรมสถาน, ๒๕๔๙.

อรุณศักดิ์ กิงมณี. ทิพยนิยายจากปราสาทหิน. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕.

อุไรศรี วรเศริน. “ประติมากรรมลัทธิขัณเอกพใหม่ (จากบ้านฝ้าย) ของพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ พระนคร.” ใน ประชุมอรรถบทเขมร รวมบทความวิชาการของ
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อุไรศรี วรเศริน, ๑-๒๙. กรุงเทพฯ : อมรินทร์
พรินต์แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๕.

Coedes G. Inscriptions du Cambodge. Volume III. Paris : Ecole Francaise
d' Extreme-Orient, 1951.

_____. Inscriptions du Cambodge. Volume III. Paris : Ecole Francaise
d' Extreme-Orient, 1951.

Piyasilo Ven. Mandala of the Five Buddha: A Study of Buddhist iconography
and symbolism. Petaling Jaya Selangor : The Friends of Buddhist Malaysia,
1989.

สุวณฺเฑาะว สันธิธัณว และสุวณฺเฑาะว. สัณทท : สัช - สั, 1970.

ธั สุวณฺเฑาะว. สัณททวิธัและสุวณฺเฑาะว. สัณทท : สั, 1912.

สุวณฺเฑาะว. สัณททวิธัและสุวณฺเฑาะว. สัณทท : สั, 1912.

_____. สัณททวิธัและสุวณฺเฑาะว. สัณทท : สั, 1912.

เอกสารงานวิจัย

ทรงธรรม ปานสุก. ร่องรอยพระพุทธศาสนาในอาณาจักรขอมโบราณก่อนพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๗. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๔๔.